

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. Г.С.СКОВОРОДИ

На правах рукопису

СТАСЕВСЬКА Оксана Анатоліївна

РОЗВИТОК ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
В ПОСТСОЦІАЛІТАРНИЙ ПЕРІОД

Спеціальність 09.00.02 -
Теорія і історія соціалізму

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття вченого ступеня
кандидата філософських наук

Харків - 1994

Дисертація в рукописі.

Робота виконана в Харківському державному педагогічному університеті ім. Г.С.Сковороди.

Науковий керівник – доктор філософських наук,
професор Култаєва М.Д.

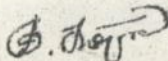
Офіційні опоненти: доктор філософських наук,
професор Астахова В.І.;
кандидат філософських наук,
доцент Шеремет І.І.

Провідна установа – Харківський політехнічний університет.

Захист дисертації відбудеться 29 березня 1994 р. о 14⁰⁰ год.
на засіданні спеціалізованої вченої ради К ІІЗ.24.03 Харківського
державного педагогічного університету ім. Г.С.Сковороди за адре-
сою: ЗІОІ68, м. Харків-І68, вул. Блюхера, 2, ауд. А-22І (зал за-
сідань).

З дисертації можна ознайомитись в науковій бібліотеці
Харківського державного педагогічного університету
ім. Г.С.Сковороди.

Автореферат розіслано 28 лютого 1994 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради Корченко В.В.

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00801825 (0)

ЛННБ ім. В. Стефаника
АН України

Актуальність теми дослідження. В умовах переходу до якісно нового стану суспільства суттєво зростає роль духовного потенціалу країни. Цей потенціал у першу чергу представлений наукою, освітою, всією культурною сферою. У цьому зв'язку піднесення духовної культури народу є одним із першочергових практичних завдань у політичній стратегії нового суспільства. Його вирішення неможливе без теоретичного осмислення специфіки культурної політики у пост-тоталітарний період.

Ця обставина визначає актуальність теми дослідження, що в певним внеском у теоретичне осмислення проблеми розвитку соціокультурної сфери постіндустріального суспільства, визначення її ролі у житті країни, у розробку напрямків нової культурної політики, яка має враховувати реальні запити демократичного суспільства.

Становлення державності України відбувається в умовах відродження культурних традицій минулого. Цей процес наповнюється на цілий ряд труднощів. Їх осмислення і аналіз, що містяться в дисертації, також актуалізує тему дослідження.

Сьогодні для незалежної України необхідна нова концепція культурного розвитку, умовою розробки якої є подолання деформації духовного життя суспільства у попередній період. Об'єктивний аналіз причин, які обумовили деградацію духовного життя тоталітарного суспільства, дозволить уникнути повторень, помилок, реставрації минулого.

Духовне оновлення українського народу - суттєва передумова утвердження незалежності і самостійності України, її вхідження у сучасну цивілізацію.

Ступінь розробки проблеми. Незважаючи на актуальність і злободенність, проблема розвитку духовної культури України у пост-тоталітарний період недостатньо вивчена і нерідко інтерпретується опрощено. Разом з тим дане дослідження спирається на достатньо солідні напрацювання української філософської, соціологічної, історичної думки. У осмисленні процесів культурного розвитку України (спочатку як частини СРСР і далі як самостійної держави) значний внесок внесли філософи і культурологи, такі як Андрущенко В.П., М. Попович, А. Бичко, А. Левчук, І. Іванько, В. Астахова,

О. Забужко та ін.¹

В українському суспільствознавстві само виявлення проблеми фактично тільки розгортається. Автори публікацій, які досліджують певні аспекти духовного життя незалежної України, виходять із загального розуміння виключної важливості культури в процесі формування й відродження національної самосвідомості українського народу. Роботи українських науковців дають широкий фактологічний матеріал для виявлення провідних тенденцій розвитку духовної культури України у посттоталітарний період².

Проблеми духовної культури зайняли важливе місце у виданнях новоутворених політичних партій, громадських рухів, програмних документах, заявах, де робляться спроби обґрунтувати нове бачення ролі і місця культури у демократичному суспільстві, а також розробляються заходи з подолання наслідків тоталітарного минулого³.

¹ Левчук Л. Психологічний та художественний творчість. - К., 1980; Іванько І. Очерк розвитку естетическої мислі. - Ж., 1981; Бичко А. К. Критический аналіз філософських концепцій молодешного бунтарства. - К., 1985; Еє ке: Народна мудрость Росії (аналіз філософа). - К., 1987; Горбач Н. Я. Культура між національного спілкування. - Львів, 1990; Андрущак В. П., Бабосов В. М., Губерський А. В. Духовне сновлення суспільства. - К., 1990; Забужко О. Дві культури. - К., 1990; Попович М. Національна культура і культура нації. - К., 1992; Астахова В. Г. Про сутність системи вільної освіти. Сб.: Гуманітарні проблеми вищої освіти. - Дніпропетровськ, 1998 та ін.

² Дзюба І. В обсервії людини і народу // Літ. Україна. - 1988. - № 26; Стуратівський В. Українська культура ХХ століття. Демократія і традиції // Український театр. - 1989. - № 1; Жир В. На шляху до себе // Філософська і соціологічна думка. - 1991. - № 2, 4; Жулинський М. Духовна енергія нації. Проблеми створення цілосної концепції української культури // Українська культура. - 1991. - № 6; Гаврилішин Б. Вірю в щодливе майбутнє України // Сучасність. - 1992. - № 1; Москаленець В. Релігійність як риса українського характеру // Філософська і соціологічна думка. - 1993. - № 1; Лісовий В. "Культура" та "цивілізація" // Філософська і соціологічна думка. - 1993. - № 1 та ін.

³ Див.: "Віче" (орган Львівської обласної організації НРУ) за I-У 1990 р.; "На ополох" (орган Харківської крайової організації НРУ) за I-У 1990 р.; "Слобідський край" (орган Харківської крайової організації НРУ) за VI -X 1990 р.; "Замкова гора" (орган Ки-

Виявлення специфіки розвитку духовної культури України, починаючи із середини 80-х років, неможливо без вивчення духовного життя колишнього СРСР. Питання культурного життя СРСР і України (як частини цього цілого) висвітлюються з позиції комуністичної ідеології у роботах радянських істориків і суспільствознавців. Аналіз цих робіт дозволив розкрити передумови функціонування ідеологічного механізму в духовній культурі тоталітарного суспільства, на руїнах якого формується нова духовність народу⁴.

Для розкриття теми дослідження певне значення мають праці, пов'язані з аналізом діяльності КПРС, а перетворенням в життя ленінської концепції культурного будівництва. Вони в основному містять програми настанови з розвитку культури, одним із завдань якої було сприяння створенню єдиної опієності – радянський народ. Це в свою чергу призвело до того, що національна самосвідомість людей залишалась у нерозвинутому стані, а національні традиції інтерпретувались як щось особливе. Незважаючи на їх засадні вади⁵, ці публікації розкривають специфіку влучання соціалістичної ідеї у громадській свідомості радянського суспільства, а також проливають світло на розуміння практичних аспектів культурного будівництва у соціалістичному суспільстві радянського зразка. Тому ці роботи важливі для з'ясування багатьох ключових моментів теорії і історії соціалізму.

Ільїнської крайової організації НРУ) за I-У 1990 р.; Україна багато-партійна.- Київ, 1991 та ін.

⁴ Карпов Г.Г. О социалистической культуре и культурной революции в СССР.- М., 1954; Его же: Ленин о культурной революции.- М., 1970; Арнольдов А.И. Социалистический образ жизни и культура.- М., 1976; Новчук М., Коган Л. Советская социалистическая культура: исторический опыт и современные проблемы.- М., 1981; Ким М.П. Культурная миссия социализма и культурная революция (Вместо введения)// Великая Октябрьская социалистическая революция и становления советской культуры.- М., 1985; Великий Октябрь и опыт культурного строительства в СССР.- М., 1987 та ін.

⁵ Из истории партийно-государственного руководства культурным строительством: Сб. ст.- М., 1988; Шурба Г.С. Партийное руководство эстетическим воспитанием трудящихся.- Минск, 1983; Формирование духовного мира молодежи в свете решений XXIII съезда КПСС.- Львов, 1988; Деятельность Коммунистической партии по осуществлению культурной революции в СССР.- Л., 1987 та ін.

У період так званої "перебудова" суспільства в СРСР все більшого значення набував духовний фактор як один із головних напрямків розвитку. Це знайшло своє відображення в ективізації у 80-х роках досліджень проблем культури. У них основну увагу сконцентровано на пошуках причин протиріч між існуючим духовно-інтелектуальним потенціалом і недостатністю його використання. Ці роботи характеризуються прагненням осмислити проблеми культури як єдиний процес, у центрі якого знаходиться особистість⁶.

До кінця 80-х років відбувається процес розширення і посилення впливу культури на усі сфери життя суспільства. Таке становище відобразилося спочатку на кількісних показниках: у другій половині 80-х років суттєво виросла чисельність публікацій, де у рівній постановці розглядалась названа тема. Їх основна маса приходиться на засоби масової інформації. Спочатку (1987 - 1989 рр.) відбувається розширення аспектів вивчення, аналіз окремих фактів і подій. Паралельно з публіцистичними матеріалами з'являються аналітичні роботи⁷.

Незважаючи на це, проблема розвитку духовної культури в Україні на рубежі 80 - 90-х років ще не була предметом історико-куль-

⁶ Культура духовных запросов личности.- К., 1986; Советская культура: 70 лет развития.- М., 1987; Крутиков В. Образ "человека культуры".- М., 1988; Андрущенко В.П. Идеологическая эффективность культуры.- К., 1988; Кругликова А.К. Социализм. Человек. Культура.- М., 1990 та ін.

⁷ Личное ли дело культура? // Сов. культура.- 1988.- 29 марта; Шрейдер В. Что значит быть интеллигентом? // Вестн. высш. школы.- 1989.- № 4; Дронь П., Солосей Г. В.И.Ленин о взаимосвязи политики и культуры в социалистическом строительстве // Научн. коммунизм.- 1989.- № 4; Лихачев Д.С. Несовременные мысли // Сов. культура.- 1990.- 13 января; Коган Л. Исторические реалии советской культуры и современность // Социально-полит. науки.- 1990.- № 10; Орлов В., Корпукhin О. Культура и отчуждение // Социсл. исслед.- 1990.- № 8; Жуликовский М. Из фаланги выдули найкраї // Радуга.- 1990.- № 8; Новиченко Л., Русанівський В., Толочко П. Українська національна культура: минуле, сучасне, майбутнє.- К., 1990; Забужко О. Дві культури // Вітчизна.- 1991.- № 9-10; Процавай, "паровозик"... Бесіда з академіком М.Поповичем // Культура і життя.- 1992.- 10 жовтня; Культурне відродження України: історія і сучасність.- Тернопіль, 1992 та ін.

турного аналізу. Хоча необхідність такого дослідження гостро відчувається.

Мета і завдання дослідження. Актуальність теми і ступінь її розробки визначили мету і завдання дослідження. Мета полягає у виявленні провідних тенденцій розвитку духовної культури України як цілісного процесу, що має як національні, так і загальноцивілізаційні параметри.

Досягнення цієї мети передбачає вирішення таких завдань:

- визначити і проаналізувати основні фактори, які впливали на процес формування культурної політики в Україні у період, що безпосередньо передував поновленню незалежності;
- визначити ступінь впливу залишків тоталітарної політики в галузі культури на процеси духовного оновлення народу України;
- на підставі фактичного матеріалу показати роль громадських рухів і політичних партій у розвитку духовної культури;
- використовуючи вивчений фактичний матеріал, визначити національні і європейські перспективи розвитку української духовної культури.

Дисертаційне дослідження охоплює період кінця 80-х - початку 90-х років. Саме в цей час відбувалися найбільш активні процеси трансформації тоталітарної держави, ломки стереотипів громадської свідомості і, як результат, - здиної уніфікованої, заїдеологізованої культурної політики. Здійснюється зміна пріоритетів у духовному житті, відродження національної самосвідомості, формування національних інтересів.

Методологічна основа дослідження. Третинно-методологічну основу дослідження становлять фундаментальні положення теорії культури, які базуються на матеріалістичному розумінні історії. Це положення поєднувалось з принципами історико-культурного підходу у духовному житті суспільства, а також установками феноменологічної соціології. Для аналізу проблем культурної детермінанти людської індивідуальності були взяті на озброєння методологічні принципи історичної антропології як у її вітчизняному, так і в західно-європейському варіанті. А також напрацювання представників української діаспори, серед яких можна виділити Ф. Гаврилишина.

Дослідження будується на таких методах пізнання, як проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, культурно-історичний, класифікаційний, актуалізаційний, статистичний та опосередкованого спостереження. З цією метою у дослідженні вводяться методологічні

наробки української культурології. Заслужують уваги праці М.Грушевського, який послідовно виклав процес розвитку української культури, І.Огієнка, І.Франка, В.Горького. А також елементи структуралістського підходу (К.Леві-Стросс, М.Фуко). Автор прагне залучити концепції, вироблені представниками різних філософських шкіл і напрямків, уникнути однобічності у трактовці проблем.

Опираючись на цю методологію, в дослідженні зроблена спроба розкрити провідні тенденції української духовної культури насамперед на матеріалі розвитку освіти і виховання особистості. Саме ця галузь розкриває стан і перспективи розвитку духовності народу в цілому.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що:

- у дисертаційному дослідженні проаналізовані передумови духовного оновлення народу України, розкриті типи помилок і безвідповідні шляхи у культурній політиці, що проводиться;
- здійснена спроба на основі історичних досліджень, конкретно-соціологічного аналізу визначити сучасні тенденції розвитку духовної культури України, які знаходять прояв у відродженні духовної спадщини минулого, у розширенні його змісту за рахунок звернення до світової культури. При цьому обидві тенденції не завжди узгоджені. Взаємодія їх носить суперечливий характер. Обґрунтовано, що не врахування протиріччя взаємодії обох тенденцій може викликати кризову ситуацію;
- зроблено висновок про те, що фундаментальні зміни у культурі можливі тільки зі зміною ставлення до самої людини, що передбачає, серед інших заходів, розробку і здійснення нової концепції формування особистості;

- визначено основне завдання оновлення системи освіти - формування людських якостей, серед яких неминучим є гуманізм;

- проаналізовано духовний потенціал України з точки зору входження культури українського народу у світову цивілізацію.

Теоретичне і практичне значення дослідження полягає у можливості використання його висновків у процесі створення загальноючих праць у галузі теорії і історії вітчизняної культури, політичної історії України, у підготовці опецкурсів і спецсемінів у вузах.

Матеріали дисертації можуть становити інтерес для всіх працюючих у сфері культури і освіти. Їх доцільно враховувати при розробці перспективної політики у галузі культури в Україні.

Апробація дослідження. Матеріали, положення і висновки дисертації знайшли відображення у виступах автора на наукових конференціях: республ. науково-практична конференція "Молодь і перебудова", Харків, 1988; республіканська науково-практична конференція "Соціальні і правові проблеми діяльності вищої школи в умовах оновлення", Харків, 1991; республіканська науково-теоретична конференція "Культура України: історія і сучасність", Харків, 1992; науково-практична конференція "Молодь у посттоталітарному суспільстві: український варіант", Харків, 1992. А також у традиційних наукових конференціях молодих учених і викладачів Харківського педінституту, 1989 - 1998 рр. Матеріали дисертаційного дослідження використовуються під час читання курсу нової і новітньої історії (історія української духовної культури у цивілізаційному аспекті), а також на семінарських заняттях з історії сучасного світу.

Мета, основні завдання дисертації, її методологія визначили структуру роботи. Дисертація складається із вступу, двох розділів, висновків і списку літератури.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обгрунтована актуальність теми, сформульовані мета і завдання, довизна роботи, показано ступінь вивчення проблеми, теоретична і практична значимість роботи.

У першому розділі "Стан української духовної культури (до середини 80-х років)" досліджується специфіка духовної культури тоталітарного суспільства як передумова можливих демократичних перетворень.

У першому параграфі "Культурна політика на Україні у тоталітарний період" досліджується історичний аспект проблеми.

Позитивний і негативний історичний досвід колишнього СРСР переконливо показав, що у загальнотеоретичних положеннях полягає ключ до розуміння сучасних проблем.

Неможливо сьогодні говорити про духовну культуру України без попереднього аналізу і детального вивчення радянської культури у цілому. Протягом 70-х років у історії світової культури існувало таке поняття і відповідні реалії.

Духовна культура соціалізму на певному етапі стала жорстким інструментом державної ідеології. Без аналізу причин вклучення

механізмів пригнічення культури неможливо зрозуміти сучасну культурну ситуацію і прогнозувати перспективні тенденції духовного розвитку в Україні. За роки Радянської влади сформувалося така політика, при якій панувала негласна установка - чим менше культури, тим більша "політична твердість" і "ідейна стійкість". Радянська культурна політика (заперечувати її існування протягом історії радянської держави не можна, але необхідно критично її оцінювати) сформувала такий принцип управління культурним розвитком, коли духовні цінності співвідносились із ідеологічно вивіреними положеннями, а сама культура втрачала національний ґрунт.

У параграфі розглядається теорія двох культур. Вона існувала (а сьогодні знову звертає на себе увагу дослідників) у 20-ті роки на Україні як така, що не відповідала ленінській теорії існування двох культур у класово-антагоністичному суспільстві. Згідно з цією теорією на Україні історично склалися дві паралельні культури: російська, вона ж міська, пролетарська, і українська, вона ж селянська. Отже, виходячи із завдань соціалістичної революції, українська культура повинна з часом поступитися російській. Але "стара" культура не просто поступалася перед "новом", вона знищувалася з допомогою репресивного апарату. Культурна революція ставила за мету зробити духовні цінності здобутком широких мас, що на практиці перетворилося у "спрощення культури". Усе прогресивне, у тому числі і духовна культура, поз'язувалося тільки з пролетаріатом. Автор звертає увагу на об'єктивні причини спрощення в культурі: зміну соціальної структури суспільства. Старе суспільство було більш одноманітним. Носіям загальнолюдських цінностей у ньому була інтелігенція (це була звичайна соціальна група, для якої цінністю виступала свобода). Носіям нової культури були неграмотні або напівграмотні прошарки населення. А неграмотність - це не просто невміння читати, це недостатній розвиток самосвідомості.

В основу радянської культурної політики було покладено короткий класовий підхід. Саме дякуючи йому вся система освіти і виховання перетворилася в інструмент здійснення класової політики. Як наслідок, "радянська інтелігенція", відірвана від історичних культурних коренів, від необхідних умов формування духовного світу, перетворилася в "чистих" спеціалістів. Класовий підхід визначив ставлення до селян як до класу, який не має перспективи у пролетарській державі. А саме селянство було основним носієм традиційної української культури.

Таким чином, відбулося відчуження культури від людини, що

виявилось у тому, що вона перестала ефективно впливати на духовний, моральний стан особистості, а особистість перестала відчувати потребу у духовній культурі, у володінні її цінностями.

Оновлення суспільства неможливе без значного підвищення рівня культури народу. Проблемі підвищення у суспільстві статусу людини культурної, інтелектуальної, кардинальним змінам у ставленні до самої культури присвячений другий параграф "Освіта і виховання як фактор розвитку духовної культури".

Криза духовної культури вплинула на систему освіти, яка виконує два завдання у суспільстві: по-перше, навчання, професійної підготовки; по-друге, виховання, тобто поновлення і успадкування культури через індивідуальний розвиток особистості. Духовний проміжок життя і цінності культури можуть бути незабезпеченими або навіть зайвими з точки зору негальних сьогоднішніх потреб суспільства, але разом з тим вони виступають головною умовою його життєздатності та імпульсом прогресу. Таким чином, щоб розглянути умови розвитку духовної культури, необхідно вивчити систему освіти нашого суспільства.

Разом з тим, система освіти і, перш за все, вища школа у сучасних умовах покликана визначити інтелект майбутньої України, рівень життя її народу, розвиток гуманізму і демократії, справляти вплив на матеріальні і політичні фактори прогресу.

Сьогодні освіта є технократичним додатком суспільства. Вона десятиліття орієнтувалась лише на забезпечення потреб виробництва. Освіта сьогодні деформує загальнокультурну підготовку особистості, приводить до стандартизації особистості, нівелює творчий аспект навчання. Особливі складності виникають у зв'язку з переходом суспільства до ринкових відносин. Треба відзначити, що аналогічні процеси відбуваються і в системі освіти західноєвропейських країн. Але, враховуючи, що дані процеси у їх західному варіанті, відомою мірою, носять випереджальний характер, вивчення досвіду може сприяти подоланню кризового становища в освіті України, а також допомогти уникнути повторення помилок.

Прогнозування освіти вищим пріоритетом держави у структурі усіх інших (за зразком провідних країн світу) само по собі не міняє ситуації. А ситуація така: фінансове становище навчально-виховних закладів України залишається в дуже убогому стані. Заробітна плата викладачів давно перестала бути престижною і не відповідає трудовим затратам, гостро потребує захисту від інфляції. У цілому, в

умовах переходу до ринку, неминуче постає питання про соціальний захист усієї сфери освіти і виховання. Професорсько-викладацький склад вузів знаходиться на тому рівні, коли не я зможе забезпечити радикальних змін (середній вік професора на Україні 62 роки, доцентів - 58 роки). Внаслідок зростаючого зубскіяня викладацьких кадрів зникається престижність їх суспільного становища, що призводить до відтоку із освітньої сфери найбільш активних, талановитих неординарних спеціалістів. У свою чергу, це різко знижує духовний потенціал усієї системи освіти.

Перехід до нових орієнтирів у цій сфері передбачає: реалізацію концепції безперервної освіти; пріоритетне становище системи освіти у фінансовій політиці держави; подолання галузевого підходу системи освіти і збільшення значення загальногуманітарної підготовки спеціаліста; подолання уніфікації вищої школи і відсутності академічних свобод; відродження традицій наукових шкіл, а також збереження таких кращих рис вітчизняної системи освіти, як доступність освіти і відсутність впливу на можливість одержання освіти соціальної нерівності у суспільстві, а також культ високої духовності, пріоритет гуманістичних ідеалів над утилітарно-меркантильними цінностями. Усе це дозволить реалізувати мету освіти - засвоєння культури в усій багатоманітності її загальнонародського і національного багатства.

Перспективи розвитку української духовної культури розкриваються у другому розділі дисертації "Тенденції розвитку духовної культури незалежної України". У параграфі першому - "Роль громадських організацій і рухів у розвитку духовної культури України" - досліджується діяльність нових політичних утворень по здійсненню культурної політики, їх внесок у відродження української духовної культури. У параграфі дано опис історії виникнення політичних партій і громадських рухів України, розкриті їх зв'язки з дисидентськими рухами.

Зміни, які відбулися у колишньому СРСР у другій половині 80-х - на початку 90-х років привели до серйозних політичних зрушень в Україні, яка оголосила про свою незалежність і суверенітет.

У лютому 1989 р. було опубліковано проект програми Народного Руху України, у березні запровадилось товариство української мови і спілка "Меморіал". Влітку 1989 р. сформувалась Українська народно-демократична ліга, восени-утворюються зверхрадикальні і мало-

чисельна Українська національна партія. Власне до 1990 року скла-
вся уся нині діюча багатопартійність.

У період політичного романтизму знову створені партії відчу-
вали посилене тяжіння Руку, а з іншого боку - ситуація створювалась
таким чином, що будь-яка новонароджена партія, для одержання своєї
рідної "перепутки" в Демократичний блок, повинна була виконати
"обов'язкову програму" - "Державна незалежність України - приватна
власність - антикомунізм - відродження української нації".

Співставлення програми більшої політичних партій цього пе-
ріоду показує, що вони дуже схожі, уніфіковані. Порівняльний ана-
ліз нормативних документів виявляє дивну спорідненість різних полі-
тичних сил у сфері державного будівництва, соціальному моделю-
ванні суспільства, у галузі економіки, прав і свобод особистості,
у національному питанні, у ставленні до релігії, у цільових уста-
новках. Причому, програми приймалися загальнодекларативного харак-
теру, партії апелювали і намагались спиратися на весь народ Украї-
ни, щоб не звужити зони ідеологічного впливу.

При цьому багатопартійність, яка формувалась, була дуже мало-
чисельною, ідеологічно наївною, що не контролює ключові напрямки
державної політики. Тільки на кінець 1992 року відносно чітко ви-
явились на політичній карті України правий і лівий фланги, визна-
чився і почав міцніти центр. При цьому політичне обличчя більшо-
сті партій лише формувалось. У цих умовах говорити про послідов-
ність соціально-економічної, культурної політики нових суб'єктів
політичних відношень ще не доводиться. Однак ідея відродження на-
ціональної культури, мови, традицій у різних постановках присутня
у програмних документах практично усіх нових політичних партій,
незалежно від їх місця у палаті політичних відносин.

Одержані дані дозволяють стверджувати, що найбільш детально
і послідовно питання культури, національного відродження, освіти
розроблені у програмних документах Української християнсько-демо-
кратичної партії, Української республіканської партії, партії де-
мократичного відродження України та інших. Звертає на себе увагу
опієльність позицій більшої українських партій у плані їх зосе-
редженості на боротьбі з наслідками русифікації, за духовне від-
родження народу України.

Програма Української християнсько-демократичної партії вклю-
чає в себе широкий спектр позицій і цілей у галузі культури,
об'єднавши їх у розділ "Національне відродження, культура,

освіта⁸. Серед найважливіших: вимога повного духовного і національного відродження українського народу; ліквідація наслідків насильної русифікаторської політики і реальне повернення усіх прав української мови; захист національної символіки і повна реабілітація усієї української культури, наукової спадщини; повернення українському народові його правдивої історії; демократизація і гуманізація освіти та науки.

З основними вимогами УХДП перекликаються і позиції провідної праворадикальної республіканської партії, сформульовані у її програмі (квітень 1990 р., Київ). Тут у розділі "У справах культури, науки, освіти" визначено основні напрямки, серед яких: "культивування шляхетності духу, виховання самоповаги і національної гідності", повернення в Україну усіх незалежно вивезених цінностей матеріальної і духовної культури. Як і УХДП, УРП визначає своїм програмним завданням деідеологізацію та демілітаризацію освіти; укріплення і розширення культурних зв'язків з діаспорою⁹. Однак УРП при цьому не визначає ті громадсько-політичні сили, соціально з якими передбачає реалізувати свою прагнення.

Теоретичним опрацюванням і конкретизацією цілей у галузі культури, освіти, у порівнянні з багатьма іншими партіями, відзначається програма Української соціально-демократичної партії (липень 1993 р., Київ), у У розділі якої визначені головні цілі – досягнення освітнього суверенітету України; децентралізація освіти і культури, муніципалізація усіх навчально-культурних установ. Досягнення національно-культурного відродження УХДП пов'язує із забезпеченням державності, відродженням і розвитком української мови, національної школи, народних звичаїв і традицій¹⁰.

Серед пріоритетних напрямків УХДП визначає: відродження і розвиток національних і релігійних свят, звичаїв, символів; виховання національної гордості; отворення національної системи освіти. Серед найважливіших – збереження пам'яті борців за свободу українського народу.

Звертає на себе увагу і визначення ключового завдання, яке УХДП ставить перед системою народної освіти. Паралельно з уже традиційними для програмних установок нових політичних партій на-

⁸ Програма УХДП // Україна багатопартійна: Зб.- Київ, 1991.- с. 45-46.

⁹ Програма УРП // Там же.- С. 65.

¹⁰ Програма УХДП // Там же.- С. 100-102.

бором тут записано: "головне завдання... готувати молодь до життя в умовах жорсткої конкуренції, ринкових відносин, самостійного господарювання, виховання компетентності, підприємливості"¹¹.

Питання розвитку культури, освіти, науки - рідко мірся опрацьовані - наявні у деклараціях і програмних документах таких партій, як ліберально-демократична, Демократична, Народно-демократична, у документах рухів "Нова Україна", "Державна самостійна Україна" та ін.

Крім того, проблеми відродження духовної культури України містяться в програмних документах, виступах лідерів молодіжних, студентських і навіть дитячих організацій і рухів України.

Особливу увагу до цих питань виявляли Українська студентська спілка, Спілка українських студентів, Студентське братство, товариство української мови ім. Т.Г.Шевченка, "Спадщина", Спілка незалежної української молоді.

Навіть ситуаційний аналіз показує, що практично усі угруповання і рухи України нової хвилі в основу основ ставлять проблеми духовності, відродження ментальності українського народу. Але при цьому ступінь реалізації поставлених завдань досить різний. Деякі організації обмежуються лише декларативними заявами, деякі проводять епізодичні акції і заходи. Відслідити системну, цілесу діяльність тієї чи іншої структури у сфері духовної культури на основі наявного інформаційного потенціалу доки ще неможливо.

Якщо говорити про послідовність нових суб'єктів політичних відносин у сфері духовної культури, то мова у першу чергу повинна бути про Рух, який зумів урятувати принципи позиції у цій сфері і провести цілий ряд значних заходів ("Українська хвиля", січень 1990 р.; фольклорні фестивалі у Києві, Чернівцях, Львові; святкування квілеїв і пам'ятних дат українських літераторів, поетів, забутих у радянський період).

Аналіз періодичних видань свідчить про те, що широкомасштабні культурологічні акції не є єдиним засобом здійснення тих завдань, визначених у культурній сфері. Швидше можна говорити, що загальнонаціональні акції - це один із напрямків діяльності.

Одночасно використовуються і такі форми, як створення дитячих, підліткових, молодіжних шкіл, організацій клубів, де значна увага приділяється вивченню мови, культури, історії, традицій; проведення наукових конференцій і читань; збір матеріалів, що

¹¹ Програма УКДП // Україна багатопартійна. - С. 100-102.

створюється "Білих плям" в українській історії, їх публікація та ін.

Вивчення наявних матеріалів і документів показує, що системну комплексну програму з поновлення і розвитку української духовної культури у кінці 80-х - на початку 90-х років не здійснювала жодна із нових громадсько-політичних структур. Однак значний обсяг у цьому напрямку здійснювали Рух, УРП, УКДП, "Спадщина", Товариство української мови ім. Т.Г.Шевченка та ін.

Значною мірою дякуючи їх діяльності, ще до переходу України на позиції суверенної, незалежної держави, було здійснено помітні зрушення у суспільній свідомості, різко виріс інтерес до української історії, її мови та культури.

У параграфі другому - "Перспективи розвитку духовної культури в Україні" - визначені на основі історичної реконструкції духовних процесів основні перспективні тенденції розвитку української культури, які полягають ось у чому: відродження національної духовної культури, розширення її змісту, збагачення за рахунок звертання до світової культури. Взаємодія цих тенденцій носить суперечливий характер, наврахування якого може призвести до ситуації духовної кризи. Проблема розвитку духовної культури України необхідно розглядати тільки у контексті вирішення глобальних проблем людства, просування до гуманного демократичного суспільства. Автор вважає першочерговим завданням відродження і засвоєння усього потенціалу духовної спадщини минулого. Але все ж важливо, щоб національна ідея самореалізувалась у процесі співучасті у світовій культурі. А значить, однією із перспектив - виховання народу України у дусі загальнолюдських цінностей. Особливо слід відзначити екологічне виховання в Україні, яке активізувалось після Чорнобильської аварії, і виховання в дусі миру.

Нове мислення не тільки засвоюється, але і формується молоддю. Духовний контакт української і західної молоді стає можливим, у першу чергу, дякуючи екологічному вихованню і вихованню у дусі миру. У дисертації наводиться їх детальна характеристика.

Змінність політичних реалій у світі, рухливість їх, прискорення ходу історії постійно створюють молоді перед ситуацією вибору. Про це свідчить і хвиля зміни у країнах Східної Європи на початку 1990 року, яка вивела на авансцену політичного життя самі народів маси. Соціалізм без демократії виявився неспроможним: народи вимагали демонтажа сталінської казвмленої моделі соціалізму, яка не

Літ людини права вільно обирати спосіб життя, а народу - форму державного правління і суспільного устрою. Цілі покоління людей у цих країнах народились, вирости і вступили у свідоме життя, не знаючи, що таке демократія.

Позитивні перетворення у Східноєвропейських країнах наклали відбиток на ситуацію в усьому світі. До кінця 80-х років нормалізуються міжнародні відносини.

Західні спеціалісти відзначають, що "найважливіший імпульс" благотворної тенденції дало нове мислення у Радянському Союзі і інших соціалістичних країнах; другий - виходив від народних миролюбних сил на Заході.

За таких обставин, як доводиться в дисертації, виключення молоді у діяльність по збереженню миру формально спрощуються, а зрештою ускладнюються. Підрастаюче покоління шукає своє місце у вирішенні глобальної проблеми - збереження миру. Прагнення полегшити ці пошуки спостерігається на рівні і буденної, і теоретичної свідомості. Прикладом тому може бути досвід оновлення ідеї ненасилля. Хоча сама ідея і продуктивна, але її конкретизація пов'язана з труднощами. Тут важливий емоційний настрій підрастаючого покоління, який детермінується духовною атмосферою суспільства. Аналіз її в західних і східноєвропейських країнах виявляє схожі риси. Це, перш за все, розповсюджені в окремих групах молоді екстремізм, тероризм, неонацизм.

За останні роки західна пропаганда настійливо закликає молодих людей самим кувати своє щастя, звичайно не забороняється це робити на нещастя інших. Для досягнення вузькокорисливих цілей тут дозволено пригосити в жертву національні, державні і навіть загальнолюдські інтереси.

Подібні організації є і на Україні, про це свідчить діяльність "Сокола", "Спілка української молоді" і "Товариства української студентської молоді ім. Міхновського", які разом утворюють молодіжну лігу Харківщини. Друкований орган цієї ліги - газета "Нова Україна" - висупила із заявою, у якій стверджується, що на землі є тільки одна нація, яку треба писати з великої літери, - Українці.

Перший опір така політика одержала від Харківської міської організації Народного Руху України і координаційної ради Харківського регіонального Руху демократичних реформ.

Наші уявлення про виховання в дусі миру багато у чому дефар-

мовані гіпертрофованим класовим підходом до міжнародних відносин. Ліквідація "образу ворога", відкритість суспільства висуває нові вимоги перед вихованням у дусі миру. Тут слід залучити підрастаюче покоління до цінностей світової цивілізації, допомогти їм створити факт єдності і множинності культур на планеті, усвідомити те, що наростається нова цивілізація. Народжується, щоб загинути, не справившись з величезною кількістю глобальних небезпек, або виробити якісно нові правила гуртожитку, зовсім нову світову політику.

дану обставину слід враховувати під час проведення виховної роботи з молоддю в умовах відкритого суспільства. Обмін інформацією, народну дипломатію необхідно використовувати для взаєморозуміння і духовного взаємозбагачення, для усвідомлення гостроти ситуації, у якій знаходиться сучасний світ. Цілеспрямована, науково обґрунтована діяльність у сфері збереження миру не повинна протиставлятися інтенсивній педагогіці світу, завдання якої полягає в тому, щоб забезпечити участь кожного у опорі насиллю і збереженні миру у державі. Сюди належать також гарантії людської гідності, гуманізації суспільства, готовність до діалогу з інакомислячими.

Таким чином, визначаючи національні і європейські перспективи розвитку духовної культури на Україні, слід особливо підкреслити їх залежність від людських якостей, які цілеспрямовано формуються, домінуючою характеристикою яких виступає гуманізм і відповідальність за долю людства.

У заключенні дисертації підводяться підсумки дослідження, накреслюється перспективи розвитку проблеми, які заявлені у роботі, але не вивітлені повністю, робляться висновки.

Основні положення дисертації відображені у публікаціях:

1. О некоторых направлениях совершенствования воспитания студентов // Тезисы выступления на республиканской научно-практической конференции "Молодежь и перестройка". - Харьков, 1988. - 0,15 п.л.

2. Проблемы общекультурной подготовки студентов на этапе перестройки высшей школы // Перестройка высшей школы: первые итоги, проблемы, перспективы: Сб.-Доп. в НИИ ВШ № 1671-83. - 0,35 п.л.

3. Причины и характер деформации эстетического воспитания студенческой молодежи // Тезисы выступления на конференции молодых ученых и преподавателей Харьковского педагогического института им. Г.С.Сковороды. - Харьков, 1991. - 0,15 п.л.

4. Некоторые особенности общекультурной подготовки студентов в условиях реформы высшей школы // Тезисы выступлений на республиканской научно-практической конференции "Социальные и правовые проблемы деятельности высшей школы в условиях обновления". - Харьков, 1991. - 0,15 п.л.

5. Особенности формирования культуры будущего специалиста // Высшая школа как институт трансляции культуры: Сб. - Доп. в НИИ ВШ № 15-92. - 85 п.л.

6. Деякі проблеми розвитку культури України на початку ХХ століття // Тези виступу на республіканській науково-теоретичній конференції "Культура України: історія і сучасність". - Харків, 1992. - 0,15 ар.арк.

7. До питання про специфіку загальнокультурної підготовки майбутнього фахівця // Нові технології навчання: Наук.-метод. зб. - Київ, 1992. - 0,5 ар.арк.

Стас

Відповідальний за випуск Кулгаєва М.Д.

Підписано до друку. 23.02.94. Формат 60x84 1/16.
Умовно-друк. арк. 1,0. Учбово-видав. арк. 1,0. Заказ 318.
Тираж 100.

Ділянка оперативного друку Харківського ДАУ. ЗІ2І81, ХДАУ.
Учбове містечко.

AB 29.835